

Development
Projects in Roma
Communities: How
to Balance an
Asymmetric
Relation

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI: ECHILIBRAREA UNEI RELAȚII ASIMETRICE

COSIMA RUGHINIȘ

The paper analyzes the main challenges and strategies of development projects in three Roma communities: Hetea (Valcele), Zabrauti (Bucharest) and Strand (Timisoara). The main focus is on the relationship between the project team and the project beneficiaries: which are the difficulties resulting from its asymmetry, and how can it be leveled to become a more balanced interaction.

Introducere

După 1989 problemele sociale cu care se confruntă multe comunități de romi au devenit din ce în ce mai vizibile. Militanții romi și pentru romi, precum și alte persoane sau organizații care promovează dezvoltarea societății românești au pus în practică diverse programe de asistență pentru populația romă. Este vorba despre proiecte precum organizarea de școli și centre educaționale, sprijinirea activităților economice, promovarea culturii rome, asistență juridică pentru obținerea actelor de identitate, programe de asistență sanitară, programe de asistență materială, misiuni religioase și altele.

Realizările acestor proiecte sunt dovezi atât pentru **potențialul de schimbare** al comunităților și persoanelor rome, cât și pentru **dificultățile** unei astfel de schimbări. Studiul lor este important pentru înțelegerea nevoilor comunităților, a pârgghiilor ce trebuie acționate pentru a „tese” integrare socială acolo unde în prezent găsim marginalizare.

Lucrarea este centrată pe **problemele** care derivă din asimetria relației sociale între echipa de proiect și comunitatea asistată și pe **strategiile** de echilibrare a acestor

relații, încercările de transformare a unei relații de dependență materială într-una de parteneriat pentru dezvoltare.

Desigur, răspunsurile oferite nu sunt nici pe departe exhaustive; ele sunt concluziile pe care le-am tras ca urmare a discuțiilor și observațiilor realizate în comunitățile studiate. Prin urmare, ideile din această lucrare sunt influențate de specificul situațiilor întâlnite.

Metode

Terenul acestei cercetări este foarte imprăștiat. Totuși, această lucrare este în principal rezultatul cercetărilor din trei comunități:

1. Cartierul Ferentari, **București** (în special zona Zăbrauți, dar și de-a lungul Prelungirii Ferentari), unde „Medecins du Monde Suisse” (în continuare abreviată MDM) are un centru medical și educațional;
2. Colonia Strand, **Timișoara**, unde Asociația Femeilor Tigănci „Pentru copiii noștri” organizează de trei ani un centru educațional și cultural pentru copiii din zonă;
3. Satul Hetea din comuna **Vâlcele**, jud. Covasna, a cărui comunitate de romi beneficiază de ajutor de dinainte de 1989, și în care în ultimii 10 ani organizația olandeză De Hoop a desfășurat un program de asistență în principal religioasă, materială și educațională.

Metodele pe care le aplicăm sunt calitative. Am folosit, în primul rând, **interviul** semi-structurat cu echipa de proiect și cu membri ai comunității respective. În același timp, am recurs la **observația** în comunitate; am participat la orele din centrele educaționale, la serviciile religioase pentru romi, la ședințele cu mamele sau locuitorii comunității, la orele distractive pentru copii, și la mici alte evenimente care s-au nimerit să se petreacă în prezența mea.

Scurtă descriere a proiectelor studiate

Cele trei comunități studiate au profiluri foarte diferite. Zăbrauți este o pungă de sărăcie urbană, în timp ce Hetea este o pungă de sărăcie rurală (vezi și Zamfir, pp. 103-104). Colonia Strand este o comunitate stabilă, în care majoritatea familiilor trăiesc peste pragul de subzistență, dar care a suferit efectele perverse ale unei oportunități de tranziție: lucrul clandestin în străinătate.

Cele trei proiecte au în comun faptul că au fost inițiate și sustinute nu de comunitate în general, ci de o echipă relativ exterioară comunității. Cu alte cuvinte, în toate cele trei cazuri participarea directă a comunității beneficiare a fost relativ redusă, comparativ cu implicarea echipei de proiect. Aproximativ, dintre echipă și comunitate variază pe un continuum de la o valoare maximă în Timișoara, unde inițierea proiectului și alte câteva persoane din echipă sunt în același timp membre ale comunității, la o valoare minimă în Hetea, unde echipa este formată, cu câteva excepții, din cetățeni olandezi care vizitează Hetea numai de câteva ori pe an. Prezența echipei în sat a sporit și este în creștere în perioada următoare, prin atragerea unui număr sporit de colaboratori români ce vor lucra în sat (la grădiniță, la dispensar, la ferma educațională). Situația intermediară din Zăbrauți (spre care tind și echipa din Hetea) constă în existența unui centru în care proiectul se desfășoară în imediata proximitate a comunității, asistența fiind acordată continuu (conform unui orar).

Zona Zăbrauți

Cartierul Zăbrauți este o mică vecinătate compusă din patru blocuri (la care recent s-a adăugat un al cincilea) situate pe strada Zăbrauțului, în cartierul Ferentari din București.

Clădirile au reprezentat înainte

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

de 1990 cămine pentru muncitorii nefamiliști. Datorită degradării lor, au fost propuse pentru demolare. O dată cu Revoluția din 1989 planurile au fost date uitării, și clădirile au fost abandonate. Treptat, ele au fost ocupate de chiriași clandestini, majoritar romi, veniți din București, dar și din alte zone ale țării. Putem întâlni în Zăbrăuți romi din multe neamuri – printre altele, vâtrași, lăutari, spoitori, turci –, precum și români.

Locatarii Zăbrăuțiului s-au confruntat și încă se mai confruntă cu o situație foarte dificilă din multe puncte de vedere:

- probleme privind reînnoirea contractelor de locuire, care conduc la lipsa actelor de identitate și la imposibilitatea accesării unor servicii sociale (asistență medicală gratuită, ajutor social);

- starea proastă a infrastructurii clădirilor și în general a mediului urban: probleme cu canalizarea, cu electricitatea, datorii enorme acumulate de cele patru blocuri la apă datorită consumului clandestin, acumularea de gunoi în spațiile dintre blocuri.

Aceste probleme sunt agravate de **situația precară** a familiilor din Zăbrăuți. Familiile sunt numeroase, deseori conduse de un singur părinte (în general, mama, ca urmare a abandonului tatălui), iar sursele de venit sunt foarte reduse.

La **nivel comunitar**, situația este, de asemenea, dificilă. Comunitatea locatarilor este foarte atomizată. Mobilitatea mare a locatarilor (care după o perioadă de ședere în Zăbrăuți pleacă în alte părți, din motive diverse) este una dintre cauze. O a doua cauză este eterogenitatea locatarilor, care împart un același spațiu restrâns, având însă stiluri de viață foarte diferite, generând inevitabil tensiuni. O altă problemă la nivel comunitar o constituie structura de autoritate. Liderii din Zăbrăuți au devenit, pe parcursul ultimilor cinci ani, un monopol politic, ei fiind, până de curând, singurii care reprezintă comunitatea în relațiile cu autoritățile locale și deci cei care controlau cele mai importante resurse locale (precum contractele pentru camere). Această poziție este o **sursă structurală**

de neîncredere în comunitate, în special în contextul de **incertitudine** ridicată în ceea ce privește contractele de locuire.

Intervenția Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare

Între 1996 și 2000 a funcționat programul pilot de combatere a sărăciei inițiat de PNUD în colaborare cu autoritățile locale și cu „Comitetul de Inițiativă” din Zăbrăuți, respectiv cu cei doi lideri. Programul PNUD a avut mai multe dimensiuni:

- **Legalizarea locuirii** în Zăbrăuți, prin transformarea celor patru blocuri în „locuințe sociale”;

- **Școlarizarea copiilor** din Zăbrăuți, prin înființarea unor clase speciale pentru ei într-o școală din zonă și subvenționarea unor locuri într-o grădiniță cu program săptămânal.

- **Crearea de surse stabile de venit.** În acest sens s-a înființat „Cooperativa de Consum Zăbrăuți” – care, deși este actualmente legal înființată, este inactivă.

- **Îmbunătățirea infrastructurii:** instalarea de apă rece curentă într-unul dintre blocuri, curățirea subsoanelor și zonelor dintre blocuri, repararea sistemului de canalizare.

Ca urmare a intervenției PNUD, Zăbrăuțiul a suferit schimbări importante în bine. În prezent este mult mai curat decât era înainte, și infrastructura blocurilor este mai bună. Mulți copii sunt școlarizați. Pe parcursul acestor patru ani au fost încheiate trei valuri de contracte de locuire, care au permis, într-o oarecare măsură, reglementarea actelor de identitate pentru unii locatari. Pe de altă parte, programul de generare de venit a eșuat în totalitate. Dezvoltarea comunitară, de asemenea, nu a avut loc, în măsura în care toate deciziile și demersurile au fost încredințate, sub tutela PNUD, liderilor locali. Unele dintre realizările PNUD nu au fost durabile. Grădinița nu mai este în prezent disponibilă decât familiilor care

o pot plăti personal, și ultimele contracte de locuire au expirat din septembrie 2000, readucând locatarii în incertitudine și panică.

Intervenția Medecins du Monde Suisse (MDM)

Începând din februarie 2000, MDM a dezvoltat un program de asistență medicală și socială pentru Zăbrăuți. Inițial activând ca echipă mobilă, în prezent MDM dispune de un mic centru în apropiere de Zăbrăuți, centru care conține un cabinet medical, o sală pentru copii și o sală de reuniuni. Deși obiectivul principal al MDM este asigurarea unei îmbunătățiri durabile a stării de sănătate și a accesului la asistență medicală în zonă, echipa s-a văzut nevoită să își extindă substanțial intervenția în aria socială și educațională. În vederea integrării locatarilor în sistemul național de asigurări de sănătate, echipa acordă asistență susținută locatarilor în obținerea de acte valabile de identitate și în integrarea familiilor în sistemul de asistență socială. Echipa dezvoltă și o activitate de mediere a locurilor de muncă, între angajatori și oamenii din Zăbrăuți. Componenta educativă se adresează copiilor școlarizați din Zăbrăuți. Aceștia își fac temele școlare în centrul MDM cu sprijinul echipei, care, de asemenea, organizează pentru ei mici serbări și manifestări culturale.

Încercând să asigure un impact durabil în Zăbrăuți, echipa MDM a inițiat și activități de dezvoltare comunitară, încercând să creeze o **rețea de femei** active în vecinătate. Femeile participau la reuniuni săptămânale pe teme diverse, fie că este vorba despre prevenirea îmbolnăvirilor sau despre posibile soluții la problemele lor administrative și sociale. „Nucleul stabil” al acestei rețele era cam de șase-opt femei. Deoarece principala problemă cu care se confruntau femeile era obținerea contractelor de locuire, MDM a înlocuit aceste discuții cu consultații cu un avocat. Avocatul se ocupă în special de problema contractelor, dar oferă consultanță și pentru alte probleme juridice ale persoanelor în comunitate (divorțuri, moșteniri, alte procese etc).

Colonia Ștrand, Timișoara

Colonia Ștrand este un cartier din Timișoara locuit cu preponderență de romi din trei neamuri: geambași, căldărari și lingurari (băiași). Comunitatea este relativ înstărită, comparativ cu alte comunități de romi. În general, gospodăriile sunt bine întemeiate, casele sunt frumoase și curate. De altfel, marea majoritate a locuitorilor coloniei erau salariați în perioada comunistă – în fabrici, ca șoferi, „la mătură”, sau în alte meserii. Unele gospodării au și pământ în satele învecinate (din care, de altfel, provin și mulți membri ai comunității) pe care îl lucrează, obținând produse în special pentru consumul zilnic.

În paralel cu aceste familii cu o situație materială care acoperă strictul necesar, există însă și familii aflate la limita supraviețuirii, care trăiesc din cerșit sau din reciclarea fierului vechi sau a sticlelor.

Sursele de venit sunt diverse: pensii, salarii, ajutor social, mici activități independente (transport, comerț) și venituri din munca în străinătate. Numeroase familii au fost și sunt plecate în țări precum Germania, Franța, Spania sau Italia, muncind acolo în sectorul informal. Acesta este, de altfel, și unul dintre motivele principale de abandon școlar al copiilor din cartier: ei pleacă împreună cu familia renunțând la școală, pentru a se reîntoarce câțiva ani mai târziu, când nu mai pot fi reînscși, fiind „depășiți de vârstă”. Alți copii s-au născut în străinătate și aveau nevoie la întoarcere de acte de identitate românești, părinții având însă dificultăți în a urma complicatele proceduri birocratice.

Asociația Femeilor Tigănci „Pentru Copiii Noștri” a fost înființată de prof. Letiția Mark, o membră a comunității, profesoară universitară la Universitatea de Vest, Timișoara. Asociația are ca scop tocmai rezolvarea problemelor de școlarizare și, mai general, promovarea identității culturale rome.

Asociația desfășoară două mari

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

tipuri de programe:

1. Programe educative pentru copii. În primul rând, este vorba despre „Centrul Cultural Educativ pentru Copiii Romi”, în care un număr de peste 70 de copii romi din cartier primesc ajutor pentru pregătirea temelor școlare sau urmează cursuri de alfabetizare. În centru se desfășoară și programul „Prin artă către afirmarea identității și încrederii în sine”, prin care copiii organizează spectacole de teatru, dans, muzică, poezie etc. Centrul este situat într-o mică construcție (cu numai trei camere), aflat în curtea din fața casei prof. Mark – construcție care odinioară reprezenta un garaj și o bucătărie. În aceste condiții, desigur, proiectul reprezintă pentru prof. Mark și familia sa mult mai mult decât o ocupație, fiind parte integrantă din viața lor privată.

2. Programe de informare, dezbatere și *training*: editarea revistei bilingve „Lumea romilor/ Rromenqe Lumja”, organizarea de seminarii etc.

Asociația urmărește să înființeze și o grădiniță, în măsura în care va putea rezolva problema spațiului.

Satul Hetea din comuna Vâlcele, jud. Covasna

Scurtă descriere a satului

Satul Hetea este o comunitate de romi rudari, cuprinzând circa 40 de gospodării și aproximativ trei sute de locuitori. Comunitatea a trăit, și mai trăiește încă, într-o sărăcie extremă; foamea și lipsa unui adăpost sunt realități cu care familiile se confruntă în fiecare zi. Satul este la o distanță de 2 km de drumul asfaltat și de 4 km de satul centru de comună (Araci). Comuna se află pe drumul Brașov – Sf. Gheorghe, la 12 km de Sf. Gheorghe și la 25 km de Brașov.

Oamenii trăiesc din împletirea de coșuri sau din mături de nuiete, precum și din culegerea de ciuperci și fructe de pădure; unii dintre locuitori mai pleacă vara să muncească zilieri în agricultură. Apoi, sătenii au primit și mai primesc diferite ajutoare umanitare.

Cu câteva excepții, toți adulții din Hetea sunt analfabeți. Nici copiii nu se află într-o situație mai bună, deși ei urmează, de bine de rău, cursurile școlii primare din sat. Pentru nivelul secundar trebuie să se ducă la Araci și, în general, abandonează.

Familiiile sunt numeroase, având, uneori, peste zece copii. Pe de altă parte, locuințele sunt foarte mici și sărace, uneori chiar fără să aibă acoperiș. Curentul electric a fost introdus recent, cu 4-5 ani în urmă, dar locuitorii nu au bani să plătească facturile. Doar câteva familii sunt conectate legal – majoritatea sunt conectate ilegal la alte case sau la „casa satului”, construită de echipa olandeză.

O problemă foarte importantă în Hetea este alcoolismul, în care se refugiază mulți săteni. Alcoolul reduce drastic resursele familiilor și generează violență – în special violență domestică împotriva femeilor. Alcoolismul împreună cu sărăcia cronică reduc orizontul temporal în care familiile își gândesc viața, orientându-le spre prezent și viitorul imediat, mai degrabă decât spre viitorul mai îndepărtat. Din această cauză investițiile pentru foloase viitoare sau cheltuielile pentru bunuri publice sunt greu de susținut în sat.

Liderul recunoscut al satului, cel mai educat dintre săteni, a trecut printr-o criză familială, ceea ce a dus la scăderea încrederii pe care oamenii o aveau în el și la o criză de autoritate în sat. În prezent, această criză pare să se apropie, totuși, de sfârșit: bărbații cu cea mai mare autoritate în sat au început să se organizeze, pentru a doua oară, într-un „consiliu al satului”. Prezența în comunitate a echipei olandeze a stimulat acest proces, prin întâlnirile și discuțiile comune care au avut loc. Totuși, capacitatea de decizie comună a acestui consiliu și autoritatea sa sunt încă scăzute.

Proiecte de asistență în Hetea

Asistența umanitară în Hetea a început încă de dinainte de '89. După

Revoluție, în 1990, Fundația Speranța („De Hoop”) din Olanda, împreună cu doi pastori olandezi, au creat o nouă fundație, „Prietenii pentru Hetea”, care continuă proiectele de asistență. „Prietenii pentru Hetea” colaborează cu alte două fundații – „Centrul Creștin Filadelfia Tinea”, implicat în evanghelizarea romilor și „Mâna deschisă”, care se ocupă de integrarea socială a copiilor și tinerilor fără adăpost.

Fundația De Hoop este un spital evanghelic interconfesional specializat pe dependenții de droguri din Dordrecht, Olanda. Asistența pe care o oferă sătenilor din Hetea îndeplinește un dublu scop: un **scop umanitar** pentru familiile asistate, și un **scop terapeutic** pentru pacienții spitalului. În timpul terapiei, tinerii aflați în procesul de renunțare la droguri pot veni în Hetea (cam o dată – de două ori pe an) pentru a înțelege situația disperată în care trăiesc alți oameni, și pentru a-i ajuta, reconstruindu-și astfel personalitatea prin simpatie cu suferințele oamenilor.

Asistența a luat forme multiple. În afară de distribuirea de ajutoare în mâncare sau haine, asistența a vizat îmbunătățirea condițiilor de locuire și crearea de surse de venit. De exemplu, De Hoop a avut o serie întreagă de inițiative în aceste direcții:

- În repetate rânduri, au reparat casele, punându-le acoperiș de tablă, ferestre și uși, latrine, și chiar construind dușuri comune.
- Au amenajat mici grădini pe lângă case, oferind, de asemenea, semințe de legume pentru a fi cultivate.
- Au pus pietriș pe drum, în centrul satului, au reparat podul din sat și au acoperit izvorul de apă pentru a-l feri de poluarea domestică;

(Puține dintre aceste îmbunătățiri încă mai există; majoritatea fie au fost vândute în caz de nevoie, fie s-au deteriorat progresiv din lipsa folosirii și a reparațiilor.)

- Au construit un acoperiș pentru biserica din sat și au construit o casă a satului, ce va conține un dispensar.
- Au oferit sătenilor capre, care au fost vândute; apoi au oferit satului o turmă de oi, care, de asemenea, nu a durat mult, din lipsă de îngrijire și interes; au oferit fami-

liilor mașini de cusut, care s-au deteriorat în scurtă vreme, fiind acum inutilizabile.

- Până acum doi ani, un număr de aproximativ 25 de copii primeau „burse” de circa 30 DM de la sponsorii De Hoop. Bursele au fost sistate, deoarece donatorii au constatat cazuri în care părinții nu foloseau banii în folosul copiilor, ci pentru cumpărarea de alcool.

Măsurile de asistență materială au eșuat în mare măsură. Există o oarecare schimbare în bine în Hetea: casele își îmbunătățesc, treptat, aspectul, numărul de cai a sporit, igiena este vizibilă în viața zilnică a unor familii. Totuși, măsurile punctuale de asistență promovate de De Hoop nu au generat rezultate durabile, după cum observă și echipa proiectului. Cauzele sunt, de asemenea, recunoscute: asistența nu i-a implicat deloc pe locuitori. Bunurile primite nu au reprezentat, neapărat, o valoare pentru ei, altfel decât suma de bani obținută prin vânzarea lor. Asistența umanitară nu a fost deloc legată de proiectele oamenilor, de modul în care aceștia înțelegeau să își îmbunătățească viața, ci numai de proiectele echipei olandeze, ai cărei membri răspundeau la ceea ce ei percepeau a fi cele mai importante nevoi ale sătenilor (o casă decentă, o sursă stabilă de venit). Sătenii nu au participat și nu au contribuit cu nimic.

Ca răspuns la acest diagnostic, De Hoop și „Prietenii pentru Hetea” au decis să renunțe la ajutoarele caritabile, necondiționate, și să recurgă la o **asistență structurată**. În prezent, proiectul vizează patru dimensiuni:

1. Construirea unei **ferme educative** în Hetea (ferma este aproape finalizată). În fermă, copiii vor putea deprinde activități agricole. De asemenea, ei vor primi o educație morală creștină. În prezent, echipa care lucrează în fermă este, de asemenea, compusă din tineri aflați în terapie psiho-socială, prin parteneriatul încheiat între „Prietenii pentru Hetea” și fundația „Mâna deschisă”. În fermă locuiesc doi dintre tinerii fără adăpost care au fost incluși în programul

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

de reabilitare, lucrând sub coordonarea unei asistente sociale de la „Mâna deschisă”.

2. Construirea unui **dispensar** în Hetea, în care să activeze un doctor. Până în prezent echipa cooperează cu un doctor care vine periodic în sat (cam o dată pe lună) pentru a consulta oamenii, fără a avea un cabinet, oferindu-le medicamente în limita unui buget fix.

3. Proiecte de generare de venituri din agricultură. Sătenii vor fi asistați în a cultiva cu grâu terenul care aparține satului și care până în prezent nu a fost lucrat („Prietenii pentru Hetea” va oferi mijloacele necesare lucrărilor agricole în primul an, în timp ce sătenii vor contribui cu munca). Un alt proiect se referă la colectarea fânului cosit de către săteni în schimbul unei cantități de lapte pentru fiecare familie.

4. Continuarea activității cu **grădinița**. Începând de anul trecut, an în care grădinița de stat și-a încetat funcționarea în Hetea din Tîpsă de elevi, fundația „Prietenii pentru Hetea” a redeschis grădinița în parteneriat cu Inspectoratul Școlar. Fundația plătește toate cheltuielile (două educatoare, cheltuieli cu spațiul, cu materialele didactice, precum și oferirea unui mic sandviș copiilor), în timp ce Inspectoratul contribuie cu expertiză didactică. Este interesant de observat că, în timp ce cu un an în urmă mai puțin de cinci copii veneau la grădiniță (motiv care a și dus la desființarea acesteia), în prezent grădinița primește peste douăzeci de copii.

„Țesând” integrare socială: oferta de servicii sociale pentru romi în sectorul neguvernamental

Deseori, romii se află într-o situație de marginalizare socială suficient de puternică pentru a se auto-susține într-un cerc vicios. Lipsa educației, sărăcia extremă sau perspectiva acesteia, lipsa locului de muncă și munca în sistemul informal, în țară sau în străinătate, lipsa actelor

de identitate, lipsa accesului la servicii sociale, riscul permanent generat de ilegalitate (în locuirea fără acte, migrația sau munca fără acte) sunt câteva dintre coordonatele principale ale unui mod de viață ce devine o capcană atât pentru părinți cât și pentru copii.

Proiectele de dezvoltare încearcă să răspundă acestei situații, să „țesă” o rețea de relații care să lege comunitatea și membrii ei de societatea mai largă, ducând la integrare socială. În principal, este vorba despre o **ofertă alternativă de servicii**: servicii sociale (educație, îngrijire medicală), economice (asistență în obținerea unor surse de venit) sau de mediere a interacțiunii cu alte instituții (centre de informare, asistență juridică, mediatori sanitari sau educaționali etc). O altă contribuție importantă a echipelor de proiect o reprezintă însă **construirea unei relații sociale echilibrate** cu beneficiarii romi, relație care poate deveni un suport al dezvoltării, și care creează un model de interacțiune cu valoare educativă intrinsecă.

Școala

Acolo unde serviciile publice nu ajung, serviciile private reușesc, uneori, să își facă loc. În ceea ce privește educația, centrele educaționale pentru copiii romi reușesc, deseori, să îi atragă pe acei copii care au abandonat școala. Mici ajutoare materiale, fie sub forma rechizitelor, dar mai ales sub forma unei gustări într-o pauză de masă, sporesc considerabil atractivitatea școlii pentru copii. În Zăbrăuți, Timișoara și Valaori, copiii neintegrați în școala publică (din cauza lipsei actelor, a vârstei prea mari, a eșecului școlar sau/ și a lipsei de interes a familiei) sunt elevi ca oricare alții. Încercând să compenseze lipsa sprijinului educațional al familiei, centrele educaționale oferă și meditații pentru elevii romi, sprijinindu-i în realizarea temelor școlare.

Același lucru este valabil și pentru grădiniță. Grădinițele publice

sunt, deseori, departe de comunitățile de romi, sau sunt contra cost (fiind cu program prelungit sau săptămânale). Acolo unde copiii nu dispun de un minim necesar mersului la grădiniță – încălțăminte (mai ales iarna), un mic pachetel de mâncare – un sprijin financiar modest face posibil ceea ce părinții credeau că este imposibil (de exemplu, în Hetea).

Centrele educaționale pentru copiii romi contribuie, de asemenea, la promovarea culturii și identității romi. În Timișoara sau în școala de la Valaori (București), copiii sunt încurajați să se identifice cu etnia lor, să îi recunoască valoarea, să îi cunoască istoria, limba, vechile tradiții.

Exemplele unor astfel de proiecte arată că principalele teme ale discursului tradițional din școlile publice – copiii romi nu vin la școală decât pentru alocație, și atunci când vin nu doresc să fie diferiți, ci să fie ca românii – sunt ambele false. Într-adevăr, atunci când școala nu le oferă nimic interesant, fiind rece și dificilă, copiii nu sunt motivați decât de alocație. Totuși, aceiași copii vor veni cu plăcere la o școală prietenoasă, care îi asistă cu adevărat în procesul didactic, și nu le stigmatizează identitatea etnică. Mai ales acolo unde școala compensează cât de cât lipsa de resurse familiale – atât materiale, cât și educative – printr-o gustare, rechizite, și ajutor pentru teme, succesul proiectului educațional este, practic, garantat.

Asistența medicală

Asistența medicală poate consta în furnizarea de servicii medicale alternative în comunitate sau în suportarea cheltuielilor legate de îmbolnăvire, în cadrul sistemului medical deja existent. De exemplu, în Zăbrăuți oferta constă dintr-o combinație între cele două. MDM Suisse au un cabinet medical propriu, unde persoanele din Zăbrăuți care nu sunt înscrise la un medic de familie primesc consultații de medicină generală (și medicamente gratuite). În cazul celor care sunt înscrși la un medic de familie și primesc rețete compensate, MDM suportă diferența de cost a medicamentelor. La fel, în cazul problemelor de

sănătate ce necesită apelul la un medic specialist sau la spitalizare, MDM oferă sprijin material, moral și organizațional.

După cum am menționat mai sus, una dintre cauzele majore ale deficitului de asistență medicală în rândul populației romi este sărăcia, imposibilitatea suportării costurilor pentru asigurare medicală sau pentru tratament. Totuși, **sprijinul financiar nu rezolvă integral problema**. În cazul asistenței medicale, ca și în cazul educației, contează foarte mult **relația** dintre furnizorul de servicii (medic, respectiv învățător sau profesor) și client (pacient, respectiv elev) sau părinții clientului direct, dacă acesta este copil.

Școala are de depășit dezinteresul părinților și copiilor romi; medicii au însă în această privință o sarcină mai complicată. Ei trebuie să echilibreze implicarea emoțională intensă în caz de suferință cu dezinteresul care apare uneori în continuarea tratamentului (după ce suferința fizică a trecut, fără însă ca pacientul să fie vindecat), și să aibă un rol în prevenirea îmbolnăvirii. Dacă învățătorul trebuie să stimuleze **interesul**, medicul trebuie, în primul rând, să creeze **încredere** și apoi **disciplină** în urmarea tratamentului și în comportamentul igienic de zi cu zi. Desigur, și educația are nevoie de încredere și disciplină, dar în cazul actului medical aceste două caracteristici sunt vitale. Din această cauză, prezența unui mediator sanitar acolo unde relația medic – comunitate nu este funcțională este foarte importantă și nu poate fi compensată prin sprijin material. Pentru a facilita relația dintre medic și comunitate, acest mediator are atât un rol medical, cât și un rol politic, de reprezentare a comunității (vezi și Ionescu și Căce, pp 75-77).

Dificultățile intervenției

Puncte critice

Fiecare proiect se confruntă cu propriile sale puncte critice. În Hetea, principala dificultate a constat în relația

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

cu comunitatea, marcată de numeroase nemulțumiri din partea sătenilor, de lipsa oricărei co-participări a acestora și de numeroase violențe verbale sau chiar fizice, pe fondul cazurilor de alcoolism. În Timișoara lipsa spațiului este critică, iar indiferența părinților față de educația școlară a copiilor a pus, uneori, probleme în realizarea proiectelor. În Zăbrăuți, permanentul provizorat dat de expirarea contractelor a contribuit la constituirea unei comunități atomizate, în care oamenii nu își fac prea multe planuri pentru viitor, de frica evacuării. Relațiile destul de tensionate între liderii din Zăbrăuți și echipa MDM a pus și ea probleme – deși relația cu comunitatea este echilibrată. Atât în Timișoara cât și în Zăbrăuți autoritățile locale sunt reticente sau chiar rezistente în fața cererilor de sprijin din partea comunității și a echipei.

Fiecare echipă încearcă să răspundă acestor dificultăți. MDM au angajat un avocat pentru a se ocupa în mod expres de problema contractelor. În Timișoara, coordonatoarea programului a mai alocat o cameră din gospodăria sa pentru centrul educațional. În Hetea, echipa a renunțat la daruri și caritate, încercând să întemeieze relații de asistență condiționată de participare, și chiar relații de schimb.

În cele ce urmează mă voi opri asupra unui singur astfel de punct critic, și anume, relația dintre echipa proiectului și comunitate. Mai jos voi discuta și problema parteneriatelor cu autoritățile locale.

Provocările unei relații asimetrice asistent – client

Pentru a remedia decalajul dintre situația socială a comunităților marginale de romi și restul societății este nevoie de o intervenție susținută, care necesită relații interpersonale între asistenți și clienții romi. Obstacolele ce stau în calea acestei relații asistenti – comunitate nu sunt deloc de neglijat. Ele țin de structura acestei relații, care este **asimetrică** din multe puncte de vedere:

- Controlul asupra resurselor proiectului îi revine, mai ales, echipei de proiect;
- Educația și cultura membrilor echipei

diferă de cele ale membrilor comunității;

- Valorile și interesele celor doi parteneri ai relației sunt diferite, echipa de proiect fiind, în general, mai sensibilă față de interesele comune ale membrilor comunității și față de situația categoriilor celor mai marginale din comunitate, în timp ce membrii comunității valorizează mai ales beneficiile directe ce revin familiilor lor.

Aceste asimetrii conduc la **dificultăți de comunicare**, amplificate de reprezentările pe care comunitatea le are despre echipa de intervenție (în special în ceea ce privește motivația sa și resursele pe care le are la dispoziție). Diferențele de interese sporesc riscul neînțelegerilor. Pe de o parte, beneficiarii își conturează diverse **strategii** menite să maximizeze beneficiile pe care le pot obține de la echipa de intervenție – strategii pe care echipa trebuie să le înțeleagă și să le „devieze” pentru a-și atinge obiectivele proiectului. Pe de altă parte, survin conflicte și **rivalități** în interiorul comunității; competiția pentru a obține beneficii poate crea sentimente de frustrare, de gelozie, care afectează relația cu echipa proiectului.

Relația dintre echipa de proiect și beneficiari nu este monotonă și omogenă, ci variază în funcție de activitățile desfășurate. Este interesant de observat că **potențialul conflictual** al unei activități este direct proporțional cu gradul în care aceasta presupune manipularea de bani sau alte bunuri materiale. Colectarea de contribuții de la oameni, distribuirea de ajutoare, sau asistența în vederea obținerii de resurse materiale sau financiare au o probabilitate ridicată de a stâmi neîncredere, suspiciuni și, în cele din urmă, conflicte. Programele care nu au o componentă financiară majoră, precum școlarizarea, asistența medicală sau juridică, se desfășoară într-o atmosferă mult mai amicală.

Particularitățile relației dintre echipă și comunitate țin și de caracterul său **selectiv**. Nu toți membrii comunității vor participa la fel de mult în această relație. Diferențele de implicare

provin din mai multe surse. Participarea este deseori structurată pe linii de **gen**, mai ales în ceea ce privește discuțiile generale legate de proiect (nu activitățile cotidiene, structurate de nevoile particulare ale oamenilor). De exemplu, în Zăbrăuți și Timișoara, unde echipele de proiect sunt preponderent feminine și sunt sensibile față de problemele de gen, interacțiunile cu femeile sunt mult mai frecvente decât cele cu bărbații. În Hetea, unde echipa beneficiază de o coordonare preponderent masculină și unde nu există o preocupare specială față de relațiile de gen, echipa interacționează în special cu bărbații. De altfel, și în Zăbrăuți proiectul PNUD a condus la structurarea unei interacțiuni preponderent masculine, coordonatorii proiectului și liderii comunitari fiind bărbați. Apoi, participarea diferă în funcție de disponibilitatea și activismul fiecărui membru al comunității, oamenii fiind mai mult sau mai puțin interesați și dispuși să participe, de la caz la caz. Se structurează, astfel, un **grup de persoane mai implicate, în general de același sex**, care începe să îndeplinească funcții de **mediere** între echipă și comunitate. Formarea acestui grup poate genera la rândul său conflicte în comunitate, în măsura în care alți membri se simt neglijati sau chiar excluși din proiect, deși nu sunt dispuși să investească timp și efort în activitățile acestuia.

Aceste dificultăți nu sunt specifice proiectelor desfășurate de ONG-uri. Cu astfel de probleme se pot confrunta și autoritățile publice, în măsura în care se implică în dezvoltarea comunității defavorizate. Aceste dificultăți reprezintă costuri suplimentare, **costuri de tranzacție** care se adaugă costurilor directe ale serviciilor și beneficiilor oferite. Dacă în cazul funcționarilor publici aceste dificultăți generează deseori un cerc vicios al respingerii și marginalizării clienților „dificali”, „abuzivi” sau „răuvoitori”, membrii echipelor de proiect sunt mai frecvent în situația de a le depăși. Cei din urmă sunt însă și mai bine pregătiți și mai motivați pentru a le face față. **Medierea** unor astfel de relații este o contribuție esențială pe care organizațiile implicate în proiecte de dezvoltare

comunitară o pot aduce în cadrul unor parteneriate public – privat. Capacitatea lor de mediere este o resursă importantă pe care furnizorii publici de servicii sociale o pot utiliza pentru extinderea și transformarea propriei oferte – în educație, asistență medicală, socială etc.

În cele ce urmează voi detalia dificultățile relației dintre comunitate și echipa de proiect, prin câteva exemple.

Abuzarea de resursele oferite

Orice comunitate include oameni diferiți. Prin urmare, echipa proiectului trebuie să facă față multiplicității relațiilor interpersonale pe care le va înjgheba. Unele dintre acestea vor fi amicale, bazate pe încredere reciprocă. Altele, dimpotrivă, vor fi conflictuale și marcate de incapacitate de comunicare. Într-o situație intermediară se vor afla relațiile de continuă negociere, pe care ambele părți doresc să le continue, dar care sunt împiedicate de diferența de valori și de priorități.

Echipa MDM din Zăbrăuți și, înaintea ei, echipa PNUD, a trebuit constant să se acomodeze acestei heterogenități, datorită diversității considerabile de persoane care se mutau în clădirile abandonate. Printre aceste persoane se aflau și delincvenți care se ascundeau de Poliție și care găseau în ambiguitatea legislativă a locului un teren propice. Furturile erau, și mai sunt încă, la ordinea zilei, alături de violențele fizice și verbale, consumul de droguri, aruncarea deșeurilor pe fereastră etc. Unul dintre evenimentele cele mai neplăcute cu care echipa MDM s-a confruntat la începutul activității sale a fost vandalizarea clădirii în care urmau să activeze. În acea clădire se afla, de altfel, sediul unei alte asociații („Casa Ioana”), care organizase acolo un cămin pentru copii și tinerii fără adăpost. Ce a putut să fie furat a fost furat, restul a fost distrus. Ca urmare a pierderilor, „Casa Ioana” și-a încetat activitatea și a refuzat categoric orice posibil parteneriat cu MDM în Zăbrăuți. Echipa MDM însăși a făcut față cu greu acestui eveniment.

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

„Ca urmare a vandalizării, echipa nu mai voia să îngrijească familiile vinovate. Dar organizația din Elveția s-a opus, din motive etice. Apoi, această sancțiune era dificil de aplicat din motive de securitate. Mai mult, dacă vandalizarea a fost inițiată de câțiva indivizi, ea a fost urmată de tot cartierul. Devenea dificil să distingem cine era vinovat și cine nu. Unii dintre delinvenți au fost închiși. Noi continuăm să îi îngrijim pe ceilalți.

Noi personal nu am fost vizati prin acest act (ușt noastră a fost spartă, apoi pusă la loc), locuitorii ne cereau să revenim. Am decis să continuăm.

Am fost afectați de acest act, care punea sub semnul întrebării capacitatea noastră de a comunica și de a influența comunitatea. Intervenția în același timp cu eșecul nostru în ceea ce privește curățirea cartierului împreună cu locatarii. Ar fi putut să conducă la eșecul întregului proiect. Dar, în măsura în care am reflectat și am găsit o metodă mai potrivită de intervenție, acest incident a fost mai degrabă pozitiv pentru noi. Centrul pe care l-am deschis în apropierea ghetoului are un succes real și ne permite să lucrăm în confort și în siguranță” (Raport MDM, 2001).

Echipa De Hoop s-a confruntat cu situații asemănătoare în Hetea. De exemplu, doi săteni au furat un portofel plin cu bani și cu acte, lăsat neglijent pe o masă de un membru al echipei. Coordonatorul a trebuit, în cele din urmă, să cheme Poliția, declanșând un conflict imens atât cu comunitatea cât și cu membrii propriei echipe. Aceștia, fiind în majoritate tineri aflați în tratament de recuperare, erau ostili intervențiilor polițienești violente, ca urmare a propriilor experiențe cu Poliția în perioada în care erau dependenți de droguri.

De la vandalizare la furt, gradul de violență implicat este variabil. Caracteristica pe care aceste acțiuni o au în comun

este abuzul în raport cu resursele ce sunt oferite comunității, încercarea de a-și însuși o parte cât mai mare din aceste resurse prin căi ilegite. Un alt exemplu de abuz, care nu a implicat nici un fel de violență, s-a petrecut tot în Zăbrăuți. Un pacient a falsificat o rețetă medicală eliberată de dispensarul MDM, încercând să obțină în plus medicamente în valoare de... 30 000 de lei; farmacia a recunoscut falsul și a informat cabinetul. MDM a decis întreruperea tratamentului gratuit pentru această persoană pe o perioadă de șase luni.

Aceste exemple constituie atacuri fătice împotriva regulilor stipulate de echipa de proiect, reprezentând, de altfel, infrațiuni din punct de vedere legal. Relația cu comunitatea este însă presărată cu numeroase alte conflicte, de mai mică anvergură, care nu constituie atacuri fătice la adresa regulilor stabilite, ci doar încercări de a le renegocia sau de a le reinterpretă.

„Jocul” și încercarea de manipulare

Coordonatorul olandez al programului din Hetea a observat că, deseori, interacțiunea dintre echipă și sătenii romi seamănă mai mult cu un joc, cu un scenariu pus în scenă de localnici pentru publicul străin, decât cu o interacțiune spontană. Înțelegerea acestor jocuri a survenit, povestește coordonatorul, în urma lecturii unei cărți scrise despre romi de un ne-rom care a trăit cu ei o perioadă lungă de timp². Aceste jocuri includ diverse strategii menite să aducă beneficii:

- jurăminte complicate care să dovedească nevinovăția;
- plânsete colective menite să stârnească simpatia;
- un cor continuu de mici revendicări, în special ale copiilor – „gumi-gumi”, „dă-mi o bomboană, sau un ceas, un lăncuț, pixul etc” însoțite de îmbrățișări și gesturi de afecțiune persuasive;
- recursul la amenințări violente și la scandal în cazul unor nemulțumiri;

➤ strecurarea unor ironii sau jocuri de cuvinte în exprimare, profitând de faptul că străinii (în acest caz olandezii) nu înțelegeau decât foarte sumar limba română etc.

În fața acestor strategii, echipa a învățat să răspundă cu aceeași monedă, câștigând astfel controlul situației. Revendicările și plângerile continue sunt tratate cu ironie și umor; amenințările și scandalurile sunt tratate tot cu amenințări și cu tipete. Deși nu agreează recursul la violență lingvistică, coordonatorul consideră că apelul la scandal este uneori singura posibilitate de a face față situației.

În cele din urmă, echipa a reușit să se adapteze mediului complet nou cu care a fost confruntată, și să creeze o **relație** cu românii din Hetea – dincolo de neînțelegerile inevitabile până la un punct, și predictibile în situația dată. Această relație implică folosirea combinată a mai multor stiluri de comunicare și exprimarea alternativă a unor sentimente distincte. Deși echipa este legată de săteni printr-o simpatie profundă, uneori este necesar să exprime sentimente de indiferență, ironie, sau de supărare mergând până la furie.

Rivalitatea intracomunitară

Una dintre componentele proiectului din Hetea a constat în acordarea de „burse” unui număr de aproximativ 25 de copii din sat, în valoare de circa 30 DM. Pe perioada desfășurării acestui program, familiile care nu beneficiau de burse erau foarte nemulțumite. În cele din urmă, fundația a decis să înceteze acordarea acestor burse, și să folosească banii pentru toți copiii din sat, acordându-le o mică gustare la școală. De data aceasta, familiile care beneficiaseră de bursă au fost foarte furioase și au protestat.

Rivalități de mai mică anvergură pot apărea chiar în programe care, în general, nu suscită pasiuni, precum cele de școlarizare. De exemplu, în Timișoara, nemulțumirea părinților era stărnită de tot felul de „inegalități”: fie că, în urma unei selecții, unii copii erau admiși în cercul de teatru și dans sau alții nu; fie că, din lipsă de resurse, primeau mici ajutoare materiale

doar familiile foarte sărace, și nu cele cu o situație mai bună.

În mod similar, în Hetea apar conflicte atunci când se distribuie ajutoarele. Pricina acestor conflicte sunt, pe de o parte, persoanele care au locuit în Hetea, dar s-au mutat în satul vecin, și pe de altă parte, persoanele care locuiesc în Hetea, dar migrează sezonier pentru lucru. Ar trebui aceste persoane să primească ajutoare, sau nu? În mod previzibil, cei ce nu vor primi vor fi nemulțumiți. Echipa a decis că ajutoarele sunt destinate familiilor ce locuiesc în Hetea, indiferent dacă lucrează sezonier în altă parte – cei care s-au mutat în alt sat nefiind, deci, eligibili. Dar aceștia vin totuși să ceară ajutoare, bazându-se și pe sprijinul „politic” al rudelor lor din sat. De aici apare un întreg scandal, uneori fiind necesar sprijinul Poliției atunci când sunt distribuite ajutoare, pentru a preveni haosul.

Această atmosferă de permanentă rivalitate face dificilă încheierea unei cooperări mai strânse, în cadrul proiectului, cu anumiți membri din comunitate. În special când la mijloc se află beneficii de un fel sau altul, alocarea lor trebuie să fie făcută conform unor criterii transparente și cu legitimitate evidentă – riscând altminteri acuzații de „corupție” și părtinire. Acesta este unul dintre motivele pentru care echipa MDM din Zăbrăuți a preferat să nu angajeze nici o persoană din cartier:

„Este problematică recrutarea unei persoane din comunitate fără a da naștere unor gelozii și probleme relaționale. Am avut numeroase candidate la funcția de femeie de serviciu. Nu putem alege o persoană mai degrabă decât altă (...). Avem în vedere posibilitatea integrării femeilor române în discuțiile noastre de lucru, odată ce vom discerne cu claritate cine sunt cele care ar putea îndeplini acest rol, reprezentându-le pe celelalte” (Raport MDM, 2001).

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

Reprezentarea ajutorului: dar sau drept?

Conflictele generate de rivalități sunt deseori amplificate de reprezentarea potrivit căreia ajutoarele distribuite sau asistența acordată sunt un beneficiu pe care membrii comunității sunt îndreptățiți să îl primească.

„Există o mică problemă de mentalitate: oamenii din Zăbrăuți, dar și populația română, în general, consideră că sunt îndreptățiți să primească și, când echipa MDM nu reușește să rezolve problemele lor, pot manifesta respingere sau chiar furie la adresa MDM. Conceptul de gest gratuit, de simț comunitar, de solidaritate sunt actualmente absente, în mod destul de ciudat.” (Dr. N.H., Președintele Médecins du Monde – Suisse, în raportul unei vizite de evaluare, ianuarie 2001).

Opțiunea „furnizor direct/ intermediar”. Din această perspectivă, echipa este văzută nu ca un **furnizor direct** de servicii, ci mai degrabă ca un **intermediar**, care are datoria de a distribui corect resurse care aparțin deja, de drept, comunității. În ce sens aparțin ele comunității? Oamenii tind să creadă că resursele pe care ei le primesc, în special cele materiale sau financiare, le erau deja destinate dinainte de intervenția echipei. Destinația acestora fusese stabilită de „superiorii” echipei de intervenție, care nu este, în această accepțiune, decât un agent ce trebuie să respecte instrucțiunile primite.

Reprezentările oamenilor asupra sursei inițiale a ajutoarelor, cea care le-a stabilit destinația irevocabilă, sunt deseori neclare. În Hetea, oamenii credeau că banii și ajutoarele provin nu direct de la fundație, ci din „țări străine”, fundația având doar misiunea să le distribuie. Prin urmare, au dedus ei, tot ceea ce

construiește fundația în sat este, de drept, al lor. Este de la sine înțeles că echipa nu împărtășea aceeași opinie privind proprietatea resurselor. De exemplu, ferma care se construiește în Hetea este proprietatea privată a fundației, construită din fonduri proprii. Chiar dacă misiunea ei finală este de a spori bunăstarea locatarilor din Hetea, ea este, totuși, proprietate privată. Cu toate acestea, sătenii se simt frustrați de faptul că nu au acces în fermă, sau că nu primesc ajutoare de la locatarii fermei. „Ei cred că ferma este a lor, fiindcă este făcută de olandezi care fac lucruri pentru ei”, observă Diana, coordonatoarea a echipei din Hetea.

În alte situații, oamenii consideră că îndreptățirea lor are o natură morală, nu numai administrativă: resursele distribuite sunt ale oamenilor fiindcă oamenii sunt săraci și, în consecință, le merită.

În concluzie, într-un fel sau altul, oamenii ajung deseori să creadă că bunurile pe care le primesc erau deja ale lor, încă dinainte de actul efectiv al luării în posesie. Membrii echipei ar traduce, deci, o situație de drept într-o situație de fapt, fiind responsabili ca această punere în practică să se realizeze conform unor reguli de egalitate și/ sau echitate.

Acesta este una dintre cele mai frecvente neînțelegeri care marchează relația dintre echipa de asistenți și comunitatea de asistați. Inițiatorii proiectului pot crede că regulile de distribuție a asistenței sunt la libera lor alegere, în funcție de evaluările și prioritățile lor. Dimpotrivă, comunitatea îi va judeca în funcție de propriile criterii de justete a alocării resurselor. Mai mult, aceste criterii sunt ele însele contradictorii: pe de o parte, ele favorizează o distribuție egalitară, iar pe de altă parte, ele stipulează ajustarea asistenței în funcție de nevoile

particulare ale fiecărei persoane.

Conflicte în acest registru pot apărea chiar când sursa ajutoarelor financiare este relativ clară – cum ar fi ajutoarele date de Primărie. Echipa MDM observă în raportul său:

„Am renunțat din lipsă de timp să-i însoțim pe beneficiarii care doresc să obțină un ajutor maternal de urgență. Trebuie să se ducă ei înșiși la Primărie pentru a-și prezenta dosarul (ne-am dat seama că pentru acest ajutor exclusiv caritabil rolul nostru de intermediar nu era indispensabil, iar atunci când ajutorul nu era obținut beneficiarii dezamăgiți se întorceau împotriva noastră).” (Raport MDM, 2001).

Dintr-un alt unghi de vedere, neînțelegerile prezentate mai sus sunt datorate unor **erori de atribuire**. Este vorba, în primul rând, despre reprezentarea oamenilor asistați în ceea ce privește motivația echipei. Mult mai ușor sunt atribuite motivații egoiste, utilitare, decât motivații altruiste. Stereotipul, care este, practic, omniprezent în proiectele ce conțin o componentă substanțială de asistență materială sau financiară, este cel al deturnării ajutoarelor. Membrii echipei, se spune, ar păstra pentru ei ajutoarele destinate oamenilor. Dacă este vorba despre haine sau chiar alimente, povestea spune în continuare că echipa are niște magazine proprii în care pune în vânzare aceste produse, profitând de scutirea de taxe vamale pe care o obțin pretextând că e vorba despre ajutoare. Am întâlnit versiuni ale acestei povestiri în comunitățile de romi din Sf. Gheorghe, Hetea, Mărza, Zăbrăuți.

Dificultățile comunicării

Purtați de speranța primirii unui ajutor, oamenii interpretează deseori afirmațiile membrilor echipei ca pe niște promisiuni iminente de sprijin. Zvonurile pe această temă se răspândesc rapid, fiind alimentate de importanța extraordinară pe

care veștile despre „ajutor” o au în comunitate. În Zăbrăuți, activitatea de mediere între femeile care caută loc de muncă și Oficiul forței de muncă a fost, inițial, înțeleasă ca o ofertă directă de locuri de muncă din partea echipei! Cu o altă ocazie, în mijlocul unui scandal legat de plata datoriilor la electricitate, s-a zvonit că MDM va plăti aceste datorii pentru toate blocurile; prin urmare, un număr record de circa 30 de femei au venit la sedința săptămânală cu femeile (participarea, în general, fiind de sub zece femei).

O ilustrare foarte interesantă a neînțelegerilor și distorsiunilor care apar în informațiile despre ajutoare s-a petrecut în Hetea. Cu ocazia unei adunări a bărbaților din sat, cărora coordonatorul echipei De Hoop le-a cerut să își spună părerea despre mersul proiectului, a reieșit că exista o nemulțumire neprevăzută. Oamenii au declarat că au văzut o hârtie care promitea ajutoare mari în valută pentru satele defavorizate, precum Hetea. Totuși, când o persoană s-a dus să întrebe la Primăria locală și în Sf. Gheorghe ce trebuie să facă pentru a primi banii, au fost refuzați în baza faptului că satul lor este deja ajutat de olandezi. Prin urmare, sătenii au ajuns la concluzia că ei pierd niște oportunități substanțiale de ajutor din cauza intervenției olandezilor. Această concluzie se suprapunea cu nemulțumirile legate de întreruperea sponsorizării copiilor. Ideea la care au ajuns oamenii în acea discuție era că, dat fiind că asistenta olandeză înseamnă pentru ei o pierdere, olandezii ar trebui să își sporească ajutorul dat comunității.

Desigur, președintele organizației a întrebat primarul ce este cu această finanțare, și de ce satul Hetea nu este eligibil. Sursa acestei interpretări s-a dovedit a fi însă foarte diferită: era vorba despre un buletin informativ în care era prezentată finanțarea pe care Uniunea Europeană o oferă României pentru a promova situația romilor (Fondul de Parteneriat pentru Romi). Pentru a accesa aceste fonduri însă comunitatea tre-

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

buie să depună un proiect, să aștepte rezultatele evaluării, și așa mai departe; nu era vorba deloc despre bani dați de autoritățile locale sau județene. Interpretarea privind cauzele pentru care Hetea nu ar fi primit acești bani era generată integral de frustrările, speranțele și temerile oamenilor, nu de declarațiile autorităților.

Regăsim aici aplicabilitatea explicației pe care T. Shibutani o dă răspândirii zvonului. Zvonurile, înțelese ca „știri improvizate, rezultând în urma unui proces de deliberare colectivă” (Kapferer, p. 32), sunt generate și amplificate de doi factori: importanța evenimentului la care se referă și ambiguitatea informațiilor oficiale (autorizate) disponibile. Importanța ajutoarelor pentru comunitate este evidentă. Ambiguitatea reiese atât din dificultățile obiective de comunicare între echipă și populație (nivel diferit de educație, de cunoaștere a mecanismelor proiectului) precum și din suspiciunea permanentă pe care oamenii o au față de declarațiile autorităților în general.

Rezistența față de schimbarea propusă de proiect

În ansamblu, una dintre principalele frustrări ale inițiatorilor de proiecte în comunitățile de romi este **rezistența la schimbare** pe care o percep în rândul populației țintă. Această rezistență poate însemna ostilitate față de unele inițiative, dar cel mai des este vorba despre indiferență. În astfel de cazuri, comunitatea nu își asumă „proprietatea intelectuală” a proiectului, nu participă în nici un fel la elaborarea sau punerea sa în practică, ci pur și simplu se **adaptează** la existența sa astfel încât să își maximizeze beneficiile conform unei ierarhii de valori preexistente.

Indiferența comunității poate fi totală, o ignorare a activităților asistenților, sau selectivă, când populația acceptă **resursele** oferite dar refuză **internalizarea valorilor** proiectului. Resursele vor fi folosite în alte scopuri decât cele intenționate de asistenți, și se vor integra în circuitul vieții cotidiene, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Asemenea situații apar când

pacienții vând medicamentele primite gratuit în loc să se trateze cu ele (Zăbrăuți), sau când vând tabla, mașinile de cusut, mâncarea și alte ajutoare primite (Hetea), convertindu-le în mult mai flexibili *bani*.

O altă situație generatoare de frustrare este cea în care realizarea obiectivului proiectului depinde de participarea populației, participare care este refuzată – chiar dacă ea ar fi condus la obținerea unor avantaje semnificative. Această participare poate însemna muncă pentru obținerea unor bunuri publice (curățenie, de exemplu) sau chiar bunuri private (amenajarea propriei grădini, trimiterea propriilor copii în excursie). Mai poate însemna o contribuție financiară pentru obținerea unui serviciu (educație sau îngrijire medicală pentru copii). Poate fi, de asemenea, vorba despre finalizarea unei acțiuni inițiate de asistenți (obținerea vizelor de reședință de la Poliție după ce au fost emise contractele de închiriere), sau despre simpla prezență fizică și participarea la discuții și decizii în ședințele proiectului, în ședințele cu părinții sau la discuțiile pe probleme medicale etc.

Din câte se vede, lista modurilor în care populația țintă poate să nu se ridice la nivelul așteptărilor asistenților proiectului este foarte lungă. Oferta proiectului, chiar dacă pare irezistibilă în ochii inițiatorilor proiectului, poate să nu găsească cerere. O situație și mai complicată apare când proiectul contravine intereselor directe ale „elitei” din comunitatea respectivă, subminându-i controlul asupra resurselor financiare sau politice; în acest caz, rezistența se poate transforma din indiferență în opoziție fățișă.

Efectele secundare ale marginalizării: relația cu autoritățile locale

Autoritățile locale au un rol important în dezvoltarea oricărei comunități. Una dintre resursele principale de care dispun acestea este **spațiul**, construit sau viran. Totuși, comunitățile

de romi se află, deseori, la coada listei de priorități locale. Marginalitatea lor socială este un factor de dezechilibru atât în relația dintre echipă și comunitatea propriu-zisă, relație discutată mai sus, dar și în relația dintre echipă și autoritățile locale. Mediarea între interesele populației române sărace și a reprezentanților săi politici aleși este pe cât de necesară, pe atât de dificilă.

De exemplu, în Timișoara centrul educațional funcționează deja de patru ani, beneficiind de sprijin financiar din partea Fundației pentru o Societate Deschisă. Lipsa sprijinului autorităților locale reprezintă însă un risc substanțial în ceea ce privește șansele de continuare a proiectului (vezi și Ionescu și Căce, p. 54). În toată această perioadă, asociația a solicitat Primăriei alocarea unei clădiri în vecinătate, deoarece spațiul disponibil este insuficient. Răspunsurile Primăriei au indicat faptul că responsabilitatea co-finanțării acestui proiect aparține mai degrabă romilor bogați din localitate, decât autorităților locale. În cele din urmă, Primăria a oferit asociației un spațiu, în condiții financiare și contractuale considerate de echipă restrictive. În eforturile sale de a găsi un spațiu pentru grădiniță, asociația a fost refuzată net și de Primăria unei comune învecinate, în ciuda relațiilor interpersonale altminteri bune dintre cele două părți; consilierii locali nu au agreat ideea unei grădinițe de romi în localitatea lor.

În Zăbrăuți, după o implicare intensă în proiectul PNUD și în problema Zăbrăuților în general, Primăria este, în prezent, reticentă în a prelunge contractele de închiriere pentru locatarii celor patru blocuri. În ciuda schimbărilor pozitive ce s-au petrecut în cartier, în ciuda eforturilor prezente depuse de MDM și de alte asociații de romi, autoritățile locale ezită în a se mai implica în continuare în problema Zăbrăuților. În acest „intersticiu dintre contracte”, problemele sociale ale comunității se agravează, erodând în mare măsură acumulările anterioare. De exemplu, în lipsa actelor, locatarii nu au acces la asistență socială și nici la asistență medicală.

Construirea unei relații echilibrate asistent – client

Am văzut că această relație între parteneri diferiți atât ca **resurse** (materiale, umane, sociale) cât și ca **motivație** și ca **status** (donor și asistat) este deseori marcată de conflicte, neînțelegeri și probleme în comunicare. Resursele rămân, inevitabil, diferite pe parcursul desfășurării proiectului; chiar dacă intenția echipei este să contribuie la dezvoltarea umană, socială și economică a comunității, este puțin probabil că rezultatele vor fi suficiente pentru a egaliza situațiile în acest sens. Diferența de status este însă foarte importantă, și modul în care ea este administrată de echipă definește, în cele din urmă, relația. Este vorba despre o relație între egali, sau între superiori și inferiori? Este o relație voluntară sau impusă? Este o relație de asistență unidirecțională sau de ajutor reciproc? Ambii parteneri sunt activi, sau unul este „donor” și celălalt este „receptor” pasiv?

În practică există mai multe strategii de echilibrare a acestei relații, cum ar fi:

- Egalizare prin religie (Hetea);
- Egalizare prin relații personale (Timișoara);
- Egalizare prin profesionalizare (Zăbrăuți, MDM);
- Egalizare prin relații contractuale (condiționare).

În cazul în care încercările de a induce egalitate într-o relație structural inegală eșuează total, există și alte posibilități:

- Orientarea activității spre copii (Hetea): echipa renunță, pe cât posibil, să mai interacționeze cu adulții, și lucrează cu copiii, caz în care diferențele de statut și resurse nu sunt atât de supărătoare.
- Subcontractarea unor „lideri” locali (Zăbrăuți, PNUD): echipa cooptează niște persoane cu autoritate din comunitate, delegându-le acestora sarcina de a interacționa direct cu oamenii.

PROIECTE DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚI DE ROMI

Egalizarea prin religie

Credința religioasă comun împărtășită creează relații de fraternitate între credincioși. Și cel ce dă și cel ce primește sunt egali în fața lui Dumnezeu și din acest punct de vedere dimensiunea sufletească și spirituală a relației este mai importantă decât cea materială. Întâlnim această abordare în Hetea, unde asistența este oferită de o organizație creștină (De Hoop). În filosofia inițială a proiectului, ajutorul material pe care echipa îl oferea comunității urmărea să faciliteze dezvoltarea spirituală a comunității, instituționalizarea unei morale creștine. După cum observă coordonatorul proiectului: „Cum poți să-i spui cuiva «Dumnezeu te iubește», când ei nu au acoperiș deasupra capului?»

Totuși, încercările de a dezvolta morală creștină nu au reușit, în acest caz, să echilibreze relația dintre partenerii atât de diferiți ca resurse și ca situație socială. Cel puțin în primii ani ai proiectului, speranța echipei De Hoop de a realiza o astfel de relație de fraternitate spirituală și sufletească a fost chiar o piedică în calea înțelegerii și contrabalansării efectelor pe care inegalitatea socială existentă le avea asupra relației. Participarea spirituală a sătenilor în proiect (destul de redusă, de altfel) nu putea ține locul participării lor sociale, iar asimetria persistentă între rolul de donor (De Hoop) și cel de primitor (sătenii) a generat inevitabil o relație socială ne-echilibrată.

În prezent, echipa încearcă să își restructureze relațiile cu comunitatea orientându-se în special spre copii și abordând, mai degrabă, contractual asistența materială acordată sătenilor, prin **condiționarea** acesteia de dovada unei folosiri corespunzătoare cu scopul declarat. De exemplu, echipa lucrează la două proiecte menite să ofere sătenilor o sursă stabilă de hrană. Primul proiect constă în suportarea cheltuielilor inițiale (pentru tractor, cumpărarea de semințe, construirea unui gard etc) pentru cultivarea cu grâu a terenului aflat în proprietatea satului, care în prezent nu este cultivat. Sătenii vor contribui cu

munca necesară, urmând ca în anii viitori ei să suporte toate cheltuielile. Al doilea proiect vizează o colaborare între săteni și ferma din sat: ferma va cumpăra două vaci, al căror lapte ca fi împărțit oamenilor în schimbul unei cantități de fân. Ambele inițiative aparțin sătenilor („Consiliului satului”, compus din opt bărbați cu autoritate locală mai mare), care și-au asumat responsabilitatea participării.

Întreruperea ajutoarelor caritabile necondiționate, în special întreruperea „burselor” pentru copiii susținuți de sponsorii De Hoop, a dus la o criză în relațiile dintre echipă și săteni. Acuzațiile, reproșurile și violențele verbale s-au intensificat pentru o perioadă. În cele din urmă, situația a revenit la o nouă stare de echilibru relativ. Dificultățile persistă, dar criza a fost depășită.

Egalizarea prin relații personale

Un mecanism mai puternic de egalizare a relației este amicitia, întemeiată pe familiaritatea și chiar intimitatea interacțiunilor. Întâlnirile frecvente și relațiile de vecinătate contribuie la crearea unei astfel de apropieri sufletești.

De exemplu, centrul educațional din Colonia Strand (Timișoara) este situat, din lipsa spațiului, chiar în curtea inițiatorului proiectului. În acest caz, distanța fizică dintre coordonatorul proiectului și comunitate este minimă. Din punct de vedere geografic, distanța dintre centru și comunitate este zero dacă nu cumva... negativă, școala extinzându-se practic în întreaga gospodărie a coordonatorului. Orașul copiilor nu îi oprește pe aceștia sau pe părinți să bată la ușă în orice moment al zilei atunci când au o problemă de rezolvat – fie probleme cu școala, cu sănătatea, cu autoritățile în general, sau chiar probleme personale – financiare, familiale etc.

Egalizarea prin profesionalizare

În Zăbrăuți, echipa MDM și-a format o relație profesională cu comu-

nitatea, modelată conform unui contract specialist – client. Relațiile interpersonale se dezvoltă pornind de la relațiile profesionale și menținându-se în acest cadru.

„Singura diferență față de proiectul inițial constă în faptul că actualmente ocupăm o casă. Aceasta înseamnă că nu împărțim dificultățile locatarilor, deoarece nu ne aflăm într-una dintre clădirile pe care le locuiesc. Această poziție oferă numeroase avantaje: aflându-ne la o oarecare distanță față de cartier, nu trăim la dispoziția câtorva delincvenți, oferim beneficiarilor un cadru agreabil unde la face plăcere să vină. Le cerem să respecte regulile de ordine și calm, să respecte darul care le este oferit. Aceste reguli, care nu se aplică în cartier, participă la schimbarea mentalităților, care este unul dintre obiectivele proiectului. În aceeași ordine de idei, în prezent le cerem să se deplaseze până la noi, prin urmare, să aibă un demers personal, ceea ce este un punct important în evoluția comunității (oamenii nu se simt respinși, găsesc un loc unde sunt îngrijiți și ascultați, și unde se fac demersuri pentru a le îmbunătăți situația).” (Raport MDM, 2001).

Profesionalizarea interacțiunii se realizează, în principal, prin **formalizarea** sa. Relațiile cu clienții din Zăbrăuți, deși cordiale și orientate spre satisfacerea nevoilor oamenilor, sunt totuși reglementate prin **orar**. Diferite tipuri de asistență (medicală, socială, psihologică, didactică) sunt acordate în zile și ore specifice. Impunerea respectării acestui orar este, cu siguranță, dificilă. Oamenii vin la dispensar chiar în zilele în care nu se fac consultații (fără să fie vorba despre urgențe); copiii vin la pregătirea de după-amiază la ore variabile și cu frecvență neregulată. În cele din urmă însă, acceptarea acestei structuri de către oameni are multiple efecte benefice din punctul de vedere al echipei de proiect:

- cultivarea unei discipline a interacțiunii,
- impunerea unui cost minimal al asistenței (în termeni de organizare, timp și efort fizic al deplasării) care descurajează solicitările lipsite de orice întemeiere;
- realizarea unei relații echilibrate între personalul centrului și clienți, bazate pe respect reciproc și pe reguli clare, nu pe arbitrarul „chefului” de interacțiune.

Egalizarea prin condiționare

O relație echilibrată, de tip contractual, între echipă și beneficiari poate fi stabilită prin **condiționalitate**. Beneficiile dorite de comunitate pot fi condiționate de anumite contribuții. De exemplu, în Zăbrăuți s-a încercat condiționarea prelungirii contractului de închiriere de obținerea unei vize de flotant (pe baza contractului anterior). În Timișoara și în Zăbrăuți, copiii care frecventează centrul educațional primesc mici beneficii pe care ceilalți copii nu le primesc. În Hetea, echipa va încerca să condiționeze anumite ajutoare de contribuția în muncă a beneficiarilor (de exemplu, proiectul cu grâul și cel cu laptele).

Avantajul condiționalității este că reduce costurile proiectului și asigură o participare a clienților. Problema condiționalității este că, de la o anumită limită încolo, perpetuează marginalizarea celor care nu contribuie. Din acest motiv echipele de dezvoltare apelează la ea cu măsură – în special atunci când misiunea pe care și-o asumă este angrenarea tuturor membrilor comunității în procesul de dezvoltare.

Orientarea activităților spre copii

Proiectul din Hetea este o ilustrare a acestei situații: în urma eșecurilor în asistența acordată adulților (în îmbunătățirea locuirii sau obținerea unor surse de venit din creșterea animalelor), fundația s-a orientat spre copii, organizând o grădiniță și o fermă educațională.

nală. Relația dintre adulți și copii este structural inegală, prin urmare problema diferenței de status nu mai este atât de acută, ca în cazul relațiilor dintre adulți.

Subcontractarea unor „lideri” locali

Este posibil ca un număr mic de persoane din comunitate să se implice în realizarea proiectului. Atunci, câteva dintre acestea pot fi delegate să administreze punerea în practică a proiectului, devenind intermediari între echipă și comunitate. Este soluția pe care PNUD a adoptat-o în Zăbrăuți, nu fără anumite dificultăți. După cum am discutat anterior, poziția de intermediar este o sursă structurală de neîncredere în rândul comunității, mai ales când **medierea** se transformă în **control** asupra informației și resurselor. Relațiile pe care acești membri ai comunității le întemeiază, în noul lor statut de „lideri” în ceea ce privește proiectul, cu restul comunității, pot fi lipsite de transparență și echidistanța necesare. Legitimitatea generală a intervenției scade, putând chiar contribui la divizarea comunității și la declinul încrederii interpersonală.

Situația este diferită când medierea este realizată de un număr relativ mare de persoane, organizate într-un consiliu deschis, cu proceduri transparente. „Consiliul satului” din Hetea ar putea deveni o astfel de structură, în măsura în care va reuși să se organizeze eficace și să capete încrederea comunității. Acest consiliu va avea rolul de a reprezenta comunitatea în fața echipei proiectului, de a lua decizii în ceea ce privește dezvoltarea satului, și de a contribui la punerea lor în practică. Totuși, dificultățile cu care se va confrunta – cel puțin în organizare – vor fi considerabile, dacă ținem seama că membrii săi, cu puține excepții, sunt analfabeți și nu au mai avut o astfel de experiență.

Concluzii

Organizațiile neguvernamentale care activează în comunitățile de romi au de rezolvat două probleme importante pentru a facilita integrarea socială a acestora:

1. accesul propriu-zis la servicii sociale, și
2. întemeierea unei relații echilibrate între asistenți și clienții romi, relație care să poată fi un suport al procesului de dezvoltare.

Interacțiunea dintre asistenți și clienții romi este deseori marcată de asimetria statusurilor, resurselor și valorilor celor două părți. Neînțelegerile și reprezentările eronate, problemele de comunicare, divergențele de interes conduc uneori la conflicte. În practică, asistenții folosesc diferite strategii de echilibrare a relației lor cu beneficiarii:

- echilibrarea prin religie;
- echilibrarea prin relații personale;
- echilibrarea prin profesionalizare;
- echilibrarea prin condiționare;
- orientarea activităților spre copii, și
- subcontractarea unor lideri locali.

În ceea ce privește autoritățile locale, acestea sunt uneori neinteresate sau reticente în sprijinirea dezvoltării comunităților de romi. Concepția potrivit căreia „romii bogați” sunt cei care trebuie să asiste financiar romii săraci indică reprezentarea potrivit căreia romii nu sunt cetățeni deplin ai societății românești, solidaritatea etnică și nu cea civilă fiind responsabilă de asistența socială în rândul lor. De altfel, autoritățile publice nu au capacitatea de a interacționa cu persoanele cele mai marginalizate – cum ar fi, printre altele, cele fără un domiciliu legal, sau cele analfabete. Acestea sunt, practic, excluse din sistem. **Medierea** oferită de organizațiile care lucrează cu astfel de persoane și comunități marginale este o resursă care ar putea fi folosită mai eficient de autoritățile publice.

Bibliografie și note

Ionescu Mariea, Sorin Căce, **Practici pozitive în comunitățile de romi**, Agenția de dezvoltare comunitară „Împreună”, București, 2000.

Kapferer, Jean-Noël, **Zvonurile**, Humanitas, București, 1993.

Lyons, Michal, Carin Smuts, „Community Agency in the New South Africa: A Comparative Approach”, în **Urban Studies**, nov. 1999, vol. 36, nr. 12.

Pippin, James A., **Developing Casework Skills**, SAGE Publications, 1988.

Renkema, H.A., van Wolfswinkel, J., **Ferma din Hetea. Plan de activitate**, Fundația „Prietenii din Hetea”, Deventer, 2000.

Zamfir, Cătălin, „Elemente pentru o strategie antisărăcie în România”, în Elena Zamfir (Coord.), **Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară**, Expert, 2000, București.

*** DIVERS – Buletin informativ despre minoritățile naționale din România, nr. 17/ 2001, Mediafax Data Base.

1. Textul acestei lucrări se bazează pe experiențele pe care le-am avut vizitând comunități de romi în care se desfășoară diferite proiecte de dezvoltare, în București, Timișoara, Caracal (Olt), Mizil

(Prahova), Hetea – comuna Vâlcele (Covasna) și satul Mirza (Dolj).

2. Este vorba despre cartea „The Gypsies”, de Jan Yoois.